

SOUVISÍ SCHOPNOST VYJADŘOVÁNÍ S TRÁVENÍM VOLNÉHO ČASU DĚTÍ?

Bronislava ŠTĚPÁNKOVÁ, Petr EMANOVSKÝ

Abstrakt

V první části textu je věnována pozornost tématu komunikace, jeho podobám, souvislostem řeči a myšlení a problematice volného času. Dále navazuje popis prováděného výzkumného šetření, jehož cílem bylo zjistit, do jaké míry může efektivní trávení volného času ovlivnit vyjadřovací schopnosti dítěte. Pozornost byla soustředěna zejména na čtení knih a práci s počítačem.

Klíčová slova: komunikace, vyjadřovací schopnosti, volný čas, výzkumné šetření.

DOES COMMUNICATION SKILL CONNECT WITH SPENDING OF CHILDREN'S SPARE TIME?

Abstract

The first part of the text is devoted to the topic of communication, its forms, the context of speech and thought and the issue of spare time. Next follows a description of the research investigation, which aimed to determine how can effective spending leisure affects communication skills of children. Attention was focused mainly on reading books and working with computers.

Keywords: communication, communication skills, leisure, research investigation.

Úvod

Nejen v novinách, časopisech a dalších sdělovacích prostředcích, ale i mezi odborníky z řad učitelů, často slyšíme, že dnešní děti, mládež a adolescenti nedokáží vyjádřit smysluplně své myšlenky, jejich řeč není plynulá, vyskytuje se u nich breptavost, nemohou si vzpomenout na slovo nebo je jejich slovní zásoba příliš omezená, slova různým způsobem komolí a písemný projev po stránce gramatické a slohové není příliš kvalitní. Výzkumy poukazují na neefektivně trávený volný čas u dětí jako na jednu z několika příčin. Tato skutečnost nás zaujala a vedla k tomu, že jsme uskutečnili výzkumné šetření, v němž jsme zkoumali souvislosti mezi využitím volného času u žáků na 2. stupni základní školy a jejich schopností vyjadřovat se.

1 Komunikace

Člověk ke svému životu potřebuje kontakt s jinou lidskou bytostí. Má potřebu sdělovat své myšlenky a dojmy, přání a starosti. Chce prosadit svůj názor a obhájit své činy. Setkává se s lidmi různého postavení a stáří. Je členem různě velké skupiny, ve které zaujímá jistou sociální roli a sociální status. Je nucen projevit svou aktivitu prostřednictvím sociální komunikace.

1.1 Pojem komunikace

Komunikace pochází z latinského *communicare* a *communem reddere*. V latině toto slovo znamená „učinit společným“. Avšak komunikace není pouze lidskou záležitostí, nýbrž i záležitostí technickou. Probíhá všude tam, kde jsou lidé ve styku, např. pracovním, školním, výzkumném... Sociální komunikace představuje sdělování informací mezi lidmi. Bednaříková zdůrazňuje, že v sociální komunikaci lze považovat za společného jmenovatele tři základní stránky sociálního styku: společné činnosti, vzájemné působení a mezilidské vztahy. V užším slova smyslu to znamená, že sociální komunikace je proces předávání informací od člověka k člověku, jehož prostřednictvím je možné sociální jednání (Bednaříková, I., 2008, s.13). Pedagogický slovník označuje za sociální komunikaci dorozumívání, jež má strukturu: mluvčí – záměr sdělení – formulace sdělení – vlastní sdělení – posluchač – interpretace obsahu a záměru mluvčího – reakce posluchače (Průcha, J. a kol., 1995, s. 101). Sociální komunikaci můžeme tedy chápat jako výměnu názorů, myšlenek, rad, pocitů, postojů, nálad, přání.... Na jedné straně stojí komunikátor, na straně opačné komunikant. Mezi nimi probíhá výměna symbolů komunikačním kanálem. Sociální komunikace spojuje člověka s vnějším světem. O komunikaci hovoříme ve všech oblastech života. Ve škole, v pracovní činnosti, v politické sféře, v partnerských vztazích nebo běžně na ulici, v obchodě apod. Neprobíhá pouze při setkání dvou a více lidí tváří v tvář. Člověk může komunikovat za pomoci nejvyspělejší techniky dnešní doby, např. pomocí internetu, televize, telefonu, tisku apod.

1.2 Podoby komunikace

Komunikace probíhá ve třech úrovních: komunikace verbální, nonverbální a komunikace činem. Tyto úrovně se navzájem prolínají, jsou spolu nevědomě spjaty. Nonverbální úroveň verbální krátce předbíhá a ještě chvíli po ní přetrvává. Jiří Kraus ve své knize *Jazyk v proměnách komunikačních médií* (Kraus, J., 2008) zdůraznil, že: „Příjemce vědomě nebo podvědomě usiluje o to, aby si předpokládaný smysl zvukové nebo grafické podoby textu dotvořil, přizpůsobil, nově konstruoval, popř. dokonstruoval, a podřídil tak vlastnímu záměru, prostředí a zkušenostem.“ Protože výše uvedené podoby komunikace se vzájemně doplňují, Kraus dále upozorňuje na skutečnost, že je nutné dbát nejen na obsah sdělení, ale také na jeho způsob, aby co nejméně docházelo ke korekcím a nedorozumění.

Nonverbální komunikace. Slova vyřčená mluvčím mohou mít jiný význam, jinou hodnotu, než má mluvčí skutečně na mysli. Skloněná hlava, sklopený pohled nebo mrknutí okem, úsměv či naopak zkroušený výraz, svráštěné čelo. Tyto znaky nonverbální komunikace vyřčená slova doprovází a upřesňuje je. Mohou být signálem pro pochopení nebo naopak nepochopení zprávy na straně příjemce. Sdělovací hodnota nonverbální komunikace je mnohdy vyšší než u komunikace verbální. Jejím prostřednictvím vysílá emoce, postoje, hodnocení, záměr. Člověka provází po celý jeho život. Setkává se s ní od narození až po sklonek svého života. Je prvním signálem dítěte již v kojeneckém věku. Spojením slov s gestem dítě lépe pochopí smysl a význam daného slova. Janovcová se zmiňuje, že: „V jednotlivých vývojových etapách se zvyšuje stupeň abstrakce symbolů. Do komunikace dítě začíná zapojovat tělo, pak spojovat s kódy a konečně je schopno komunikace pomocí kódů – slov. Již v kojeneckém věku dochází k procesu imitace. Začne si uvědomovat mimiku a gestikulaci osob, zvláště těch nejbližších, jež ho obklopují. Význam slov je mu zatím nejasný, ale hlas působí na jeho sluchový vjem a společně s výrazem obličeje, postojem těla, dokáže kojeneček rozeznat vzorec jednání, které

ho obklopuje a které se od něj případně očekává. Jedná se o důležitý komunikační krok.“ (Janovcová, Z., 2004, s.10)

O nonverbální komunikaci můžeme hovořit ve všech případech, které doprovázejí mluvený projev člověka :

- *Proxemika* - vzdálenost mezi komunikátorem s komunikantem.
- *Haptika* - komunikace dotekem, nejčastěji uskutečňovaný podáním ruky.
- *Mimika* - pohyb obličejových svalů (rtů, čela, nosu), vyjadřující emoce.
- *Gestikulace* – pohyby rukou, popř. hlavou či jinými částmi těla, které doprovází mluvený projev člověka. *Gestiku* člověk používá tam, kde se nevyjadřuje slovy, kdy gesta mají nahradit slova.
- *Posturologie* – komunikace prostřednictvím držení těla (končetin, trupu a hlavy).
- *Kinezika* - charakteristické pohyby člověka, podle kterých je snadno rozpoznatelný. Jedná se o pohyby rukou, nohou, hlavou, způsob chůze.

Komunikace činem. „Nejméně často zmiňovaným, ale významným prvkem, je komunikace činem. Její interpretace je obtížná a předpokládá podrobnou znalost situace, uvědomění si kontextu, situací, které předcházely, a vzájemných vztahů zúčastněných osob.“ Tak tento typ komunikace definuje Zelinková. (Zelinková, O. , 2007, s. 94) Dále uvádí, že nejběžnější situací, se kterou se může učitel setkat, je, že vyvolá žáka ke zkoušení a ten místo odpovědi na jeho otázku mlčí. Stává se, že učitel posadí žáka zpátky do lavice s nedostatečnou, ale už nezkoumá důvod jeho apatického chování. Přitom ne vždy je příčinou žákovy neznalost látky. Mohou zde být i jiné důvody ovlivňující jeho činy. Rodinné či zdravotní potíže, nepochopení otázky v důsledku jejího složitého podání nebo si třeba není odpovědí zcela jist a má obavy z posměšné reakce svých spolužáků. Pochopení takto pojaté komunikace činem je pro jeho příjemce jistě nelehké. Vyžaduje značné zkušenosti, vysokou dávku empatie a trpělivosti učitele.

Verbální komunikace. Pedagogický slovník hodnotí verbální komunikaci jako slovní sdělování, kde se uplatňuje záměr mluvčího, formulace jeho sdělení na základě volby jazykových prostředků, volby jazykových oblastí a smyslu sdělení, porozumění a účinek ze strany příjemce. Verbální komunikace je komunikací slovem (slovem v řeči nebo v písmu). Probíhá v čase, prostoru a za účasti posluchačů (příjemců). Komunikace verbální je mnohem mladší než komunikace nonverbální, avšak je nejvyspělejší formou společenského styku. Symbolem této komunikace je slovo rodného jazyka. Ačkoliv se může zdát, že řeč je nejuniverzálnějším prostředkem komunikace, není to zcela jednoznačné. Každá společnost si kromě svého jazyka jakožto nástroje dorozumívání vytvořila také řadu nonverbálních znaků, jejichž neznalost může způsobovat značné problémy v dorozumívání a bariéry v komunikaci.

2 Řeč a myšlení

Vágnerová (Vágnerová, M., 1997, s. 146) vnímá řeč jakožto znakový systém, který umožňuje uvolnit myšlenkové operace z vazby na určitý čas, prostor a konkrétní, jevovou podobu reality. Znamená to, že pomocí řeči lze řešit problémy zprostředkovaně, v určitém časovém úseku nahlédnout, orientovat se a pochopit všechny oblasti zkoumaného problému, a tím se lépe adaptovat na složité životní podmínky. Vágnerová poukazuje na skutečnost, že vztah mezi řečí a myšlenkou je dán částečně vrozenou dispozicí, ale na kvalitě sociální interakce nabývá až vlivem vývojového zrání spojeného s faktory, které myšlení a řeč ovlivňují. Zpočátku je řeč batolete a dítěte předškolního věku nediferencovaná. Jeho řeč je pouze na úrovni symbolického myšlení. Slovo má pouze funkci označení nebo jména určitého předmětu. V průběhu svého života se dítě dostává do různých rolí (studenta, spolužáka, sourozence, pacienta..), díky nimž rozvíjí komunikativní dovednosti, řeší problémy, rozhoduje

se, rozvíjí svou tvořivost, nebojí se riskovat. V souvislosti s ostatními faktory rozvíjející lidskou osobnost (rodina, média, škola, volný čas..) nabývá slovní vyjádření určitého smyslu, který je vázán na kontext sdělení. Slovo už neslouží pouze jako jméno předmětu, nýbrž zde existuje vztah mezi dítětem a označovaným subjektem. Z toho je patrné, že člověku je dán jakýsi řečový potenciál, avšak správným využitím volného času, řešením problémových situací, správnou stimulací ze zázemí rodinného i školního, je možné řečový potenciál dále rozvíjet.

3 Komunikační bariéra

Komunikační bariérou označujeme poruchu řeči, jakožto překážku psychickou (např. strach mluvit na veřejnosti) nebo fyzickou (vada řeči, sluchu aj.), která ztěžuje komunikaci jedince s vnějším prostředím (Průcha, J. a kol., 1995, s.101). Komunikační bariéru můžeme shledat jak v řeči receptivní, tak v řeči expresivní.

Řeč receptivní (porozumění řeči). Porozumění řeči probíhá na úrovni vnitřní řeči. Nevystupuje navenek. Vychází z kontextu problému, ale je velmi zestručněná, zkrácená, útržkovitě spojená a percipient by ji zřejmě neporozuměl. Porozumění se ve vyšší úrovni projevuje až úkonem nebo slovní odpovědí, jež řadíme do řeči expresivní (Vágnerová, M., 1997, s. 156). Porozumění řeči ovlivňuje mnoho faktorů. Vedle sluchové percepce a momentálního zdravotního stavu, tu mohou být další psychické faktory jako je např. motivace a zájem, soustředění, paměť krátkodobá nebo dlouhodobá, rozpětí pracovní činnosti související s pojmovým učením, pasivní slovní zásoba a další.

Řeč expresivní (mluva). Jedná se o vyjadřování, mluvu člověka. Marie Krhutová upozorňuje na skutečnost, že v dnešní škole se začíná opomíjet mluvené slovo a klade se důraz na pravopis, slohové práce, diktáty, hodnotí se písemný projev, stylistika a gramatické projevy. Ale mluvený projev zůstává výrazně opomíjený (Krhutová, M., 2006). Olga Zelinková v expresivní řeči sleduje oblasti artikulace, slovní zásobu, správné používání gramatických kategorií, mluvní pohotovost, vybavování slov, tempo řeči, plynulost a modulační faktory (Zelinková, O., 2007).

Řešením pro odbourání komunikační bariéry je volba logopedické péče a asistence již v předškolním věku. Je nutné se zmínit i o druhé straně věci, kdy rodiče mluví „řečí dítěte“. Rodiče výslovnost svých dětí neopravují, mluví na něj jeho běžně používanými zkomolenými slovy. S takovými případy se setkávají učitelé zcela běžně. U takových dětí pak nastává problém v písemném projevu; dopouští se gramatických chyb a dochází k celkovému zhoršení prospěchu. Rodiče si však svou chybu neuvědomují a někteří ani nejsou ochotni si své pochybení připustit.

Komunikační bariéra v sociální oblasti. Vyjadřovací schopnosti mohou ovlivňovat psychický vývoj dítěte a formování osobnosti v sociálním kontextu, zájmech, trávení volného času a profesní orientaci. Často se pak stává, že je dítě vystaveno nepříjemným reakcím okolí.

4 Volný čas

Volný čas je možno chápat jako čas, se kterým člověk může nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Je to doba, která zůstane z 24 hodin po odečtení potřeby (včetně spánku) (Průcha, J. a kol., 1995, s. 225). Je to doba, kdy si může jedinec svobodně vybrat svou činnost, dělat ji dobrovolně a rád, a činnost mu přináší uspokojení a uvolnění (Pávková, J. a kol., 2008, s.13). Hofbauer v knize *Pedagogické ovlivňování volného času* do volného času také zahrnuje *čas polovolný*, jež je hraniční činností na pomezí času povinného a vázaného. Tedy všechny aktivity, které přinášejí radost a současně i případný praktický užitek. Může se jednat o různé rukodělné práce, kutilství nebo i zahrádkaření. Na základě

volného času a polovolného času dochází k formování všestranného rozvoje osobnosti, k rozvoji společenských vztahů a utváření předpokladů pro uplatnění v dospělosti (Hofbauer, B., 2008).

4.1 Činitelé ovlivňující vývoj dítěte z hlediska volného času

Na osobnost dítěte v průběhu jeho ontogenetického vývoje má vliv celá řada činitelů, působících na něj záměrně i nezáměrně. Intencionální označujeme především výchovu, která je cílevědomá, záměrná a spočívá v dlouhodobém působení na člověka v pozitivním smyslu.

Rodina. Nejstarší a primární společenskou institucí, v níž výchova probíhá, je rodina. Formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, vede jedince k základům etiky, začleňuje ho do společnosti a udržuje určitý životní styl, tradici. Je primární sociální skupinou, která je bohatá na citové vazby. Plní kromě funkce výchovné také funkci zabezpečovací, obranou a ochrannou, ekonomickou, reprodukční a další. Výchova v rodině by měla poskytovat různé podněty tak, aby byly rozvíjeny všechny stránky osobnosti souměrně a pokud možno přirozenou cestou – zájmem dítěte o činnost. V předškolním věku je rodina nejdůležitějším činitelem ve vývoji řečových dovedností dítěte. Měla by si všimnout jeho výslovnosti popř. zajistit logopedickou asistenci. Rodina by měla aktivně rozvíjet jeho slovní zásobu. Tedy opravovat výslovnost a dále rozvíjet dialog pomocí otázek. Úkol rodiny jako činitele nekončí se vstupem dítěte na základní školu, ale dále pokračuje do období dospělosti.

Škola je nejen místem výuky, kde má dítě získávat vědomosti. Je také místem společenského života, kde je dítě v bezprostředním kontaktu se svými vrstevníky a pedagogickými pracovníky. Na všestranný rozvoj dítěte má vliv klima školy, vedení, vztahy mezi učiteli navzájem a vztahy mezi učiteli a dětmi, také učební osnovy a učební pomůcky. Významný vliv mají také postoje učitele, na které upozorňuje Kocourková, V. a Šafránková, A. (Šafránková, A., Kocourková, V., 2011). Vedle povinných předmětů zařazených ve své učební osnově škola nabízí dětem také možnost volnočasových aktivit mimo výuku pod vedením odpovědného pedagogického pracovníka (Pávková, J. a kol., 2008, s. 33-38).

K dalším institucím pro výchovu mimo vyučování patří *školní družina, školní kluby, kroužky organizované školou, střediska pro volný čas dětí a mládeže, základní umělecké školy, jazykové školy, Salesiánské domy se středisky mládeže, skautské hnutí, Český junák, Pionýr, hnutí Brontosaurus apod.*

Média. K dalším činitelům, které ovlivňují vývoj dítěte z hlediska volného času patří média. Hlavní funkcí médií, masmédií (hromadných sdělovacích prostředků) je širokou veřejnost oslovit, informovat, pobavit, přesvědčit a zprostředkovat informace z kultury a veškerého společenského dění. Vystupují v elektronické podobě (rozhlas, televize, video, Internet) nebo v tištěné podobě (noviny, knihy, časopisy). Přináší společnosti zisk informací z domova i celého světa, komunikaci s okolím, v pedagogické sféře mohou být velmi cennými prostředky ve vzdělávání. V současné době se však také hovoří o sociálně patologických jevech a spojování si reality s televizní či virtuální realitou. Společnost je nucena se vypořádávat s agresivitou, drogami, gamblerstvím apod. Obzvláště prostřednictvím Internetu se v současné době rozvíjí sociální síť, díky níž mohou být uživatelé v kontaktu s přáteli, spolužáky, lidmi z okolí a také s těmi, se kterými se nemohou fyzicky setkat z důvodu geografické vzdálenosti. Sdružuje jedince, kteří si vytvoří svůj profil, jímž zaujmou ostatní uživatele nejznámějších sociálních sítí jako je Facebook.cz, Lide.cz a další. Komunikace prostřednictvím Internetu přináší dítěti bohatý sociální zisk. Nabízí přístup k mnoha sociálním vazbám. Dítě komunikuje s přáteli stejných nebo podobných zájmů

a aktivit. Dělí se o své dojmy a zážitky. Rozvíjí tímto sociální citění a komunikační schopnosti. Prostřednictvím písemné internetové komunikace vzniká rovnoprávnost ve smyslu sociálních pozic a rolí. Dítě, ačkoliv sděluje své myšlenky, názory, i přesto vystupuje v jakési anonymitě. Hranice mezi realitou a fantazií není přesně vymezena a dítě se může cítit svobodněji. Také věk v této komunikaci nehraje příliš velkou roli. Oblíbenost písemné formy může být způsobena tím, že děti nemusí uvažovat nad tím, co říkají, jak to říkají, jak jejich hlas vypadá, jaké jsou jejich vyjadřovací schopnosti. Nemusí brát v potaz gestikulaci a gramatické projevy. Mluvní pohotovost je nahrazena časem určeným pro odepisování. Mimika je nahrazena určitým symbolem (tzv. smajlíkem). Přesto však absence nonverbální komunikace, melodie, dynamiky a rytmus řeči mohou učinit sdělení ploché a obsahově nezajímavé.

Skupina vrstevníků. Dalším činitelem, který má velký vliv na trávení volného času dítěte je skupina jeho vrstevníků. V ní dochází k prověřování a utvrzování vlastní subjektivitu jedince. Na základě pozorování a porovnávání výkonu s druhými dochází k rozvíjení dalších možností jedince a k sebeuplatnění. Vztahy jsou vzhledem ke stejnému věku rovnoprávnější a autorita je založena na jiných pravidlech než vztahy v rodině. Dítě ve vrstevnické skupině nachází uvolnění, relaxaci a zábavu. Prostřednictvím vrstevnické skupiny dítě získává zkušenosti ve slovním projevu a lepší orientaci v chápání kontextu slov a větných celků. V případě sociálního úspěchu, oblíbenosti v kolektivu, jsou řečové schopnosti dále rozvíjeny. V případě sociálního neúspěchu, na základě negativní zkušenosti, může dítě verbální sdělení své vrstevnické skupiny špatně chápat, posuzovat a má problémy adekvátně reagovat. Na základě zkušeností spojených s úspěchem nebo neúspěchem pak dítě získává roli v určité vertikální linii.

5 Výzkumné šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, zda různé možnosti trávení volného času dětí mají vliv na jejich schopnost vyjadřování.

5.1 Výzkumný problém

Vydeme-li z formulace výzkumného problému: „Souvisí vyjadřovací schopnosti dětí s trávením volného času?“, pak se můžeme zamyslet nad dalšími výzkumnými otázkami:

- Existuje souvislost mezi pohlavím dítěte a jeho vyjadřováním?
- Existuje souvislost mezi četbou knih a verbálním projevem dětí?
- Mají děti, kterým rodiče předčítají z knih, kladný vztah ke knihám oproti dětem, kterým rodiče z knih nepředčítají?
- Existuje souvislost mezi délkou doby strávené u počítače a kvalitou vyjadřovacích schopností dětí?

Na základě těchto výzkumných otázek byly formulovány následující věcné hypotézy.

5.2 Věcné hypotézy

H1:

Mezi vyjadřovacími schopnostmi a pohlavím dítěte existuje souvislost.

H2:

Děti, kterým rodiče předčítají z knih, mají kladný vztah ke knihám oproti dětem, kterým rodiče z knih nepředčítají.

H3:

Mezi četbou knih a slovním projevem dětí je souvislost.

H4:

Existuje souvislost mezi délkou doby strávenou u počítače a kvalitou vyjadřovacích schopností dětí.

5.3 Příprava a provedení výzkumného šetření

V předvýzkumu byl 30 žákům 2. stupně základní školy (15 dívek a 15 chlapců) předložen dotazník v pracovní podobě. Po jeho zpracování byly některé položky upraveny a dotazník byl převeden do konečné podoby.

Vlastní výzkumné šetření bylo provedeno u 305 dětí 2. stupně základní školy. Z toho bylo 143 dětí městských a 162 dětí z vesnice.

Postup výzkumného šetření probíhal ve 2 fázích. V první fázi byli pověřeni pedagogičtí pracovníci zařazením dětí do dvou specifických skupin - skupiny „A“ (dětí, které se vyjadřují adekvátně vůči svému věku) a do skupiny „B“ (dětí s komunikační bariérou). Abychom zajistili oprávněnost zařazení dětí do skupin, učitelům byly podány slovní i písemné instrukce k danému výzkumnému problému. Učitelům bylo vysvětleno, na základě kterých specifíků ve vyjadřování mají zařadit děti do skupin a zároveň byli upozorněni na způsoby vyjadřování, které již nejsou předmětem zkoumání (např. koktavost, kterou mohou zaměnit s breptavostí a naopak). Zároveň jsme požádali, aby děti do skupin zařadili třídní učitelé, neboť u nich předpokládáme, že s dětmi tráví vedle formální výuky i neformální čas. Jezdí s dětmi na výlety a exkurze, řeší s nimi důvody absence apod. Po tuto dobu děti s učitelem hovoří spontánně. Zde může učitel postřehnout a zaznamenat verbální a nonverbální projevy, které se od reprodukce naučené látky nebo připravených frází značně liší. V případě pochybností byla učitelům doporučena konzultace s jinými učiteli, např. využití kompetenci učitele českého jazyka.

Ve druhé fázi již dotazníky vyplnili žáci ze skupiny „A“ a „B“. Respondenti byli písemně poučeni o způsobu vyplňování dotazníku. Prostřednictvím učitelů byli žáci požádáni o pravdivé a upřímné odpovědi na stanovené otázky a na možnost rozvinutí odpovědi. Byli zároveň ubezpečeni o anonymitě při vyplňování dotazníku a také na to, že dotazníky slouží k výzkumným účelům a po jejich zpracování budou skartovány.

Obě fáze výzkumu proběhly v měsíci červnu. Toto období bylo záměrně vybráno pro velký předpoklad, že učitelé měli dostatek času během celého školního roku své děti ve třídě poznat a oprávněně je zařadit do skupin.

V dotazníku bylo uvedeno 12 otázek zjišťujících, jak žák tráví svůj volný čas a dvě otázky věnované zjištění, jakým způsobem se dítěti věnují jeho rodiče.

5.4 Interpretace dat

Prostřednictvím položky č. 1 byla zjištěna data o pohlaví dětí z dotazníků označených písmenem „A“ a „B“. Bylo zkoumáno, zda existuje souvislost mezi dětmi s komunikační bariérou v závislosti na pohlaví. Z hodnot, které byly zjištěny dotazníkovým šetřením vyplývá, že téměř 1/3 chlapců je znevýhodněna potížemi ve vyjadřování, zatímco u dívek se jedná pouze o 1/7. Chlapci se vyjadřují hůře než dívky. Příčin je jistě mnoho. Nepodnětné prostředí, uzavřenost osobnosti, výchovný styl, možná i těžký průběh porodu, který pak způsobuje jisté dysfunkce, při nichž jsou postiženi více chlapci než dívky (Zelinková, 2007). Za povšimnutí jednoho z možných faktorů, proč se chlapci vyjadřují hůř než dívky, také stojí zájmová aktivita respondentů. Z položky č. 3 bylo zjištěno, že chlapci navštěvují kroužky sportovní nebo technické povahy. Zájem děvčat zabíhá do větší šíře a navštěvují více kroužků

nabízených školou najednou. Vedle zvoleného sportovního zájmu označily ještě kroužky výchovně-vzdělávací a esteticko-výchovné.

Položkou číslo 9 v dotazníku bylo zjišťováno, jaký postoj zaujímají děti ke knize. Respondenti odpovídali, zda knihy čtou pravidelně, nepravidelně nebo vůbec. Tato data byla porovnána s odpověďmi v položce 10, kde respondenti uváděli, zda jim rodiče četli nebo vykládali pohádky pravidelně, nepravidelně nebo vůbec. Výsledkem porovnání bylo zjištění, že existuje možnost, kdy rodiče, kteří ve volném čase věnují svou pozornost dětem prostřednictvím knihy nebo pouhým vypravováním pohádek, nenásilnou formou ovlivňují u svých dětí pozitivní vztah ke knize.

Z výše získané odpovědi se nabízí formulace další otázky - zda pravidelná četba může ovlivnit vyjadřování u dětí. Ze zjištěných dat a jejich následném zpracování je patrné, že více jak 1/2 dětí vyjadřujících se bez potíží čte knihy pravidelně. Nepravidelně sahá po knize 46 dětí a 69 dětí vůbec nečte. U dětí s komunikační bariérou byl zaznamenán nezájem o knihu. Více jak polovina dětí nečte, 10 dětí se vyjádřilo, že občas v knize zalistují. Je však nutné podotknout, že v doplňující odpovědi jak často knihu čtou, uvádějí slova: málo, jak se mi chce, jednou do roka nebo jednu knihu za rok. Pouze 20 dětí odpovědělo, že čtou knihy pravidelně. Zároveň u těchto dětí bylo zjištěno, že jeví zájem nejen o knihu, ale také o kroužky nabízené školou.

V položce č. 4 byla respondentům nabídnuta otázka: „Kolik hodin denně strávíš na počítači?“ Získané odpovědi respondentů skupiny „A“ a „B“ byly porovnány a zjistilo se, že způsob trávení volného času u počítače neovlivňuje jejich vyjadřovací schopnosti. Položkou číslo 5 bylo zjištěno, že nejčastější náplní práce s počítačem je právě komunikace (chatování) s kamarády. V pořadí další činností, které respondenti označovali, byla práce s programy na úpravu fotografií a videí. Stále oblíbenou položkou zůstávají hry. Méně častou, nikoliv však opomíjenou činností, označovali respondenti vyhledávání zajímavých informací na Internetu.

5.5 Ověřování platnosti hypotéz

Ověření platnosti statistických hypotéz, které byly formulovány na základě operacionalizace věcných hypotéz, bylo provedeno aplikací testu nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku, testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku a také testem dobré shody chí-kvadrát na získaná data. Pracovali jsme na hladině významnosti 0,05. Závěry byly následující:

V případě ověřování platnosti první věcné hypotézy jsme došli k závěru, že odmítáme nulovou hypotézu, neboť hodnota testového kritéria chí-kvadrát je větší než kritická hodnota a tudíž můžeme říci, že mezi vyjadřovacími schopnostmi dětí a jejich pohlavím je statisticky významný rozdíl.

Při ověřování platnosti druhé věcné hypotézy, kdy jsme postupovali obdobně jako u první, jsme dospěli k závěru, že odmítáme nulovou hypotézu a tudíž můžeme říci, že existuje statisticky významný rozdíl ve vztahu k četbě knih u dětí, jejich rodiče jim pravidelně předčítali a dětí, jejichž rodiče jim nepředčítali z knih.

Ověřování platnosti třetí věcné hypotézy proběhlo stejným způsobem jako v předcházejících případech. Závěr zní: Mezi četbou knih a verbálním projevem dětí je souvislost.

Po ověření platnosti čtvrté věcné hypotézy můžeme říci: Délka doby strávená u počítače nemá vliv na kvalitu slovního vyjadřování žáků 2. stupně základní školy. Zde jsme očekávali opačný výsledek, ale v případě našeho výzkumného šetření byl závěr překvapivý. (Smolíková, H., 2010)

Závěr

V provedeném výzkumném šetření jsme na základě ověření platnosti hypotéz dospěli k těmto závěrům:

- Verbální projev u chlapců je na nižší úrovni, než je tomu u dívek. Hledání příčin tohoto zjištění nebylo našim úkolem. Ovšem z dat, která jsme získali během dotazníkového šetření, lze vyzdvihnout, že chlapci si volí v případě zájmové činnosti více sportovní a technické aktivity. Děvčata jsou zaměřena širěji. Kromě sportu se věnují ve volném čase více esteticko-uměleckým činnostem než chlapci.
- Četba knih ovlivňuje vyjadřování dětí. Dochází k rozvinutí slovní zásoby, ukládání nových slov do pasivního slovníku a dokonalejší mluvní pohotovosti v souvislosti s vybavováním a užíváním slov v aktivním slovníku dítěte. Zároveň dochází ke zautomatizování slovních gramatických kategorií.
- Výzkumem bylo také zjištěno, že rodiče mohou svým přístupem ovlivnit pozitivní vztah ke knize a četbě u svých dětí. Pravidelným předčítáním z knih rodiče u dětí evokují prožití fantazijního příběhu hlavního hrdiny, čímž mu přirozenou cestou nabízí možnost saturační funkce.
- Při formulaci čtvrté hypotézy jsme vycházeli z názorů odborníků, že nadměrná doba strávená u počítače může ovlivnit kvalitu verbálního projevu u dětí. Proto jsme předpokládali, že výzkumem bude tato hypotéza potvrzena. Moderní doba však nabízí možnost komunikace prostřednictvím Internetu a proto ji lze považovat za možnou alternativu společenského působení. Domníváme se, že dětem přináší uspokojení i po komunikační stránce. Doba Internetu, která usnadňuje písemnou i verbální komunikaci prostřednictvím programů Skype, ICQ, e-mailové pošty a další, přináší bohaté komunikační vazby, aniž by dítě opustilo ve svém volném čase práh domova.

Seznam literatury

- Bednaříková, I. (2006). *Sociální komunikace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Hofbauer, B. (2008). *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál.
- Janovcová, Z. (2004). *Alternativní a augmentativní komunikace*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.
- Kraus, J. (2008). *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum - nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Krhutová, M. *Etika učitelství a jazykový projev*.
http://www.old.ivp.czu.cz/DOWNLOAD/krhutova/jazykovy_projev.doc
- Pávková, J., Hájek, B., Hofbauer, B. (2008). *Pedagogika volného času*. Praha: Portál.
- Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. (1995). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Smolíková, H. (2010). *Využití volného času dětí a jejich schopnost vyjadřovat se*. Nepublikovaná diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého.

Šafránková, A., Kocourková, V. (2011). Kvantitativní a kvalitativní rozměr výzkumu postojů učitelů ve vztahu k sociálnímu znevýhodnění žáků. In Janík, T., Knecht, P., Šebestová, S. (Ed.), *Směšený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu* (s. 416–420). Brno: Masarykova univerzita.

Vágnerová, M. (1997). *Úvod do psychologie*. Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy.

Zelinková, O. (2007). *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Praha: Portál.

Kontakt:

PaedDr. Bronislava Štěpánková, Ph.D.
ÚPSS PdF UP Olomouc
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
e-mail: bronislava.stepankova@upol.cz

Doc. RNDr. Petr Emanovský, Ph.D.
Katedra algebry a geometrie PŘF UP Olomouc
tř.17. listopadu 12, 771 40 Olomouc
e-mail: petr.emanovsky@upol.cz